

Bratka László

VIKTOR PELEVINRŐL

A közelmúlt több irodalmi szenzációja fűződött orosz írók, mindenek előtt a két Jerofejev - Viktor és Venegyikt - nevéhez. Az idei könyvhétre jelent meg Viktor Pelevin *A rovarok élete* című, regénnyé szerveződő novellafüzére. Pelevin Oroszországon kívül a világ tizenöt országában ismert és népszerű író, és feltehetően még mi is sokat fogunk róla hallani.

Pelevint, műveinek minden esetlegességet mellőző, mondhatni „irgalmatlan” professzionalizmusa, és e professzionalizmussal megjelenített stílusok, hangok attitűdök változatossága alapján akár a prózaíró Nabokovhoz is hasonlíthatnánk. (Ehhez természetesen figyelmen kívül kell hagyni, hogy a Mester prózaíró tevékenysége mellett kítűnő költő, jó drámaíró, sikeres egyetemi oktató, kiemelkedő irodalomtudós, elegáns recenzens is volt, ráadásul mindezt orosz és angol nyelven azonos színvonalon művelte, tovább a lepkékkel foglakozó tudományban is eredményeket ért el, és fiatalabb éveiben még sakkfeladvány-szerzőként is tevékenykedett.)

Pelevin műveiben, olykor élesen elkülönülve, máskor egymásba átmosódva, egyforma intenzitással vannak jelen a groteszk, abszurd, fantasztikus elemek és a realista leírás. A klasszikus regény- és novellaírói fogások gyakran Kafkát, esetleg éppenséggel a vadromantikát, a gótikus regényt, vagy akár a szövegirodalmat idéző alkotói módszerekkel ötvöződnek.

Ugyanilyen széles skálán mozognak a műveibe épülő és műveiben megjelenő intellektuális hatások: a reális életismeret a modern természet- és történelemtudományi, szociológiai ismeretek mellett, és legtöbbször náluk nagyobb súllyal jelennek meg nem racionális kultúrretek: a teozófia, az archaikus, teokratikus kultúrák (pl.: az egyiptomi vallás, a lamaizmus, Magna Mater tiszteletéhez kapcsolódó mediterrán rítusok), keleti filozófiák (pl.: taoizmus), a jungi achetípus-elmélet teremt meg írásai szellemi alapszövetét.

Pelevin elbeszélései, ahogy az „meg van írva a nagykönyvben” a sűrítés, tömörítés mester munkái.

Regényeiben egy, Pelevinre és nemzedékére rendkívül nagy hatást gyakorló kulturális, mentális archetípus, és ezt az archetípust erősítő intellektuális hatás eredményeképpen egész más módszereket figyelhetünk meg.

Pelevin 1962-ben született, így a legszűkebb családi kötelékeken túl ható kulturális kötődései, mentális reflexei a hetvenes évek elején, közepén alakultak ki, tehát abban az időben amikor a szovjet kultúra gyakorlatilag széthullott. Ekkor már a hivatalos ideológia és értékrend, egy szűk rétegen kívül senkire sem hatott, a szubkultúrák, a legarrogánsabbak (pl. a bűnöző-kultúra) kivételével megszűntek, a nemzetiségi kultúrák vagy elhaltak, vagy a hivatalos kultúrától függetlenül és gyakran annak ellenére léteztek (és így készítették elő például néhány iszlám utódlállam mai virágzását). Megszűnt a társadalmi mobilitás, a társadalmi felemelkedés és a társadalmi rétegek közti átjárás lehetősége. Az élet párhuzamos, egymástól hierarchikusan nem függő színtereken zajlott.

Pelevinnek és nemzedékének, mint ez írásaiból is kiderül, rendkívüli intellektuális élményt jelentett a számítógép, és nemcsak emócióktól mentes munkaeszköz volt, mint az előtte és utána járó nemzedékeknek. (Egyik legjobb, a szovjet korszak végén írt elbeszélésének hősei egy hivatal munkatársai, és mivel nincs értelmes munkájuk, számítógépes játékkal mulatják (munka)idejüket. Egy jellegzetes pelevini fordulat eredményeképpen a testi valójukban is belépnek az amerikai harcijáték-program világába. Amikor eljön az ebédidő, immár a játék projektálta szerepükkel azonosulva, a szovjet MIG-eket és a szovjet tankokat százszámra le- és kilövő amerikai pilótákként és páncélostisztekként lépnek ki a játék virtuális teréből. Felvonulnak az ebédlőbe, és százszámra gyűlnek össze az ily módon „létrejött” amerikai katonák. Némi pikantériát, ám a valóságban zajló folyamatoktól, finoman szólva nem teljesen idegen motívumot csak az jelent, hogy a hivatal, ahol mindez zajlik: a Vörös Hadsereg stratégiai tervezőközpontja.

A számítógép jelentette élmény pedig mintegy hatványozva felerősítette és szentesítette a későszovjet létélmény teremtette archetípust, hiszen a fájlok közt ugyanúgy nincs hierarchikus rendezettség, mint a szovjet valóság nem érintkező, párhuzamos síkjai közt. Pelevin regényeiben hatalmas, egymástól kontúrosan elkülönülő nyelvi, tudati, tartalmi mezőkkel találkozunk, és ezek a mezők csak az utolsó oldalakon kapcsolódnak össze.

Csapajev és a Pusztá című, a nemzetközi elismerés felé utat nyitó regényének egyik domináns hőse Csapajev. Az ismert film nyomán Csapajev a hrucscsovi, brezsnyevi idők rendszerellenes humorának (amelyből jónéhány vicc nálunk is forgott) célpontja, mondhatni a nagy szovjet antihős. Egy kevésbé igényes író, megmaradna az ebből adódó lehetőségek kiaknázásánál. Pelevin regénye azonban hihetetlenül mély rétegeket érint: egy mai bolondokháza néhány, nagyon eltérő ám jellegzetes szociális miliőből származó ápolitjának tudata egyik társuk tudatában „megszerveződve” visszatér az időben; bonyolult kalandok után az 1917-22-es polgárháború résztvevőivé válnak, majd további fordulatok után eljutnak a világ teremtő, demiurgoszi középpontjába és ott olyan változásokat okoznak, amelyek mai sorsukra is kihatók. Végül nem tudjuk, hogy a könyv cselekménye a mai, a polgárháborús, vagy demiurgoszi szintéren zajlik, és valószínűleg ez az első valódi szintér nélküli regény.

A GENERATION n című (eredetileg is angol a könyv címe) regénye is, amelynek első két fejezetét olvashatjuk itt, jellegzetes pelevini alkotás: három külön intellektuális, tudati réteget jelenít meg.

Az első réteg a posztszovjet, a kilencvenes évek elejétől a nagyjából '97 elejéig terjedő idő társadalmának rajzát nyújtja. A második réteg a reklám világával és annak orosz változatával foglalkozik. A harmadik réteg pedig kultúrtörténeti utazás egy teokratikus királyságban. Astarténak, a Magna Mater „helyi változatának” Babilonjába jutunk el.

A regény főhőse mind magasabbra emelkedik az orosz maffia és a nemzetközi szuperbiznisz szabályai szerint szerveződő orosz reklámvilágban. A reklám ma a legnagyobb iparág, végső soron ebben a szférában összegződik, financiálisan és kulturálisan is minden emberi tevékenység - mondja ki Pelevin -, a reklámbiznisz a világ egyszerre emblematis és formáló középpontja, ugyanúgy, mint az archaikus világban a teokratikus királyság, például a babiloni teokratikus királyság intézményrendszere.

Az utolsó fejezetben a főhős eljut az orosz reklámhierarchia csúcsára. A reklámhierarchia legfelső és legbelső köre pedig - kell-e mondani? - az évezredek óta más néven, a külvilágnak szánt más-más legitimizációval tovább élő babiloni, orientális teokrácia most működő, jogfolytonos intézménye.

És itt számtalan értelmezési lehetőséget találhatunk a könyvnek. Gondolhatjuk például, hogy bármilyen modern, szupermodern írói eszközökkel is jeleníti meg gondolatait Pelevin, eljutottunk a jó öreg orosz kályhához, a világ (vagy legalább az orientális világ) spirituális - és ha az már megvan, akkor amúgy „mellékesen”, katonai, politikai - irányítására irányuló ambícióig, vagy annak legalábbis lehetséges voltáig. Pelevin gyermekként - hőiséhez, Tatarszkijhoz hasonlóan - megélte a kvázimetafizikus rendszerként működő kommunizmus összeomlását, és ez az összeomlás kulturális archetípust teremtett benne.

De az orosz lélek mélyén egy ennél affinabb archetípus működik, és az után az ambíció után, hogy Moszkva a Harmadik Róma vagy a Világproletariátus Központja legyen, még azal az igénnyel is találkozhatunk, hogy a magyarországi hercegségből alakult birodalom Második Madison Avenue-vé váljon. És ez nem is olyan képtelenség, hiszen - éppen a Szovjetunió széthullásának következtében - három-négyszáz milliárd dollárnyi orosz maffiapénz van szétszórva a világon, és ezt a pénzt a reklámbizniszbe „is be lehet forgatni”.